

Amartya Sen: A demokrácia nem „nyugati” (Democracy isn't Western)

Amartya Sen cikkében, ami a Wall Street Journal 2006. március 24. számában jelent meg, a kulturális determinizmus eszméire reagál, ami azt jelenti, hogy a kultúra meghatározza egy nemzet perspektíváit.

A kulturális pesszimizmust a társadalomtudományokban Samuel Huntington: A civilizációk összecsapása című munkájához szokták kapcsolni, amelyben Huntington azt a nézetet fejtette ki, hogy kulturális törésvonalak mentén szerveződik a világ, és szükségképpen vannak fejlettebb és kevésbé fejlett civilizációk a globális világrend szempontjából. Sen ezt a nézetet vitatja. Meglátása szerint a kulturális determinizmus pesszimizmust kelt a demokratikus állam, virágzó gazdaság vagy egy toleráns társadalom megvalósíthatóságával kapcsolatban.

A cikk első felében az író a kulturális tényezők szerepével foglalkozik. Elismeri, hogy a kulturális előítéletek hatásosan befolyásolják gondolkodásunkat, azonban nem ért egyet azzal a nézettel, hogy a kulturális tényezők önmagukban meghatározó erővel bírnának.

Erre Dél-Korea és Ghána eltérő fejlődési pályáját említi; 1960-ban közel azonos jövedelemmel rendelkeztek, míg 30 évvel később Dél-Korea már 15-ször gazdagabb volt mint Ghána. Huntington az eltérő fejlődést különböző kulturális tényezőkkel magyarázta: míg Dél-Koreában a takarékoság, befektetés, munka, oktatás és fegyelem számítanak értékeknek, Ghánában más értékrenddel találkozhatunk. Amartya Sen ezzel ellentétben egyéb elemeket tart meghatározónak (a kulturális tényezők mellett) az eltérő pálya magyarázatára: különböző társadalmi szerkezetet, eltérő gazdaságpolitikai szerepvállalást az állam ré-

széről, más gazdasági kapcsolathálót és végül az írástudással rendelkező emberek eltérő arányát.

A kulturális determinizmus és gazdasági pesszimizmus összekapcsolását vonja párhuzamba a demokráciára vonatkozó politikai pesszimizmussal. Hangsúlyozza, hogy a demokrácia nem tekinthető egy, a „nyugati világhoz” tartozó eszmének. Nem lehet kételkedni abban, hogy a demokrácia megjelenhet egy olyan országban, amely nem demokratikus elvek alapján működik, mint ahogyan ez meg is történt számos ázsiai, afrikai és latin-amerikai országban is.

Emellett ismerteti *Millian* demokrácia-definícióját: a kormányzás a párbeszédet jelenti; a választások csak egy szelete a demokráciának. A demokráciát sokszor kötik az ókori görög hagyományhoz, viszont a görögök szellemi kötődését egyéb kultúrákhoz (irániak, indiaiak, egyiptomiak) kevésbé szokás említeni. Természetesen az európai és amerikai hagyományok és felhalmozódott tapasztalatok erőteljesen befolyásolták a demokrácia modern felfogását, de ennek alapján nem vetíthetünk előre hosszú távú kettősséget „nyugat” és „nem nyugat” között, hiszen az egész világon hagyománya van a demokrácia eszméinek. Az arab matematikusok munkássága, az indiai nagymogul, Akbar kisebbségi jogokat rögzítő törvénye példát szolgáltat tolerancia megjelenésére az egész világon.

Összefoglalva a múlt sokszínűsége és a jelen szabadságai nagyobb választási lehetőséget biztosítanak számunkra, mint amit a kulturális determinizmus képviselői elismernek – állítja cikke végén a Nobel-díjas közgazdász.

SZEKERES ESZTER

Bízd a vásárlóra!

Vernon L. Smith, a 2001. évi közgazdasági Nobel-díjas a fenti címmel jelentett meg egy cikket a Wall Street Journal 2006. március 8. számában.

Az egészségügyi kiadások a 2004-ben lezárult évtizedben megduplázódtak, és a GDP-ben mért hányaduk elérte a 16%-ot. A másik hasonló terület az oktatás, ahol az alapoktatástól a felsőfokú képzésekig gyorsabban nőttek a kiadások, mint az állam más területein. Miért?

Leegyszerűsítve: „A” a vásárló, „B” nyújtja a szolgáltatást, és egy harmadik szereplő, „C”, fizet érte egy közös kasszából. Ha így fogjuk fel a helyzetet, a problémának nincsen ismert közgazdaságtani megoldása, mivel nem jöhet létre egyensúly.

Az Egyesült Államokban elmész az orvosodhoz, aki azt mondja, hogy X szolgáltatást kell vened tőle. Kifizeted az ár egy részét, és ha alkalmazott vagy, akkor az egészségügyi biztosítód megtéríti az orvosodnak a fennmaradó részt. A következő évben meg kell emelni a biztosítási alapot, és az adóterheket, hogy fedezni lehessen a növekvő kiadásokat.

Egy másik példa: felsőfokú diplomát szeretnél szerezni X területen. Az egyetem ismerteti a képzési programját, és a képzés árát. Ha ez egy állami egyetem, akkor talán kifizeted a képzésed teljes költségének a 20%-át, és a különbözetet az egyetem begyűjti az állami költségvetésből, az adófizetők terhére. Ha ez egy magánegyetem, akkor a tandíj megközelíti a szolgáltatás költségét.

Ezekben a példákban, ha egy harmadik szereplő megtéríti azt az árat, amit B kiszab A-nak ebben az évben, megerősödnek

azok az ösztönzők, amelyek arra irányulnak, hogy az árat jövőre megemeljék. A kiadások elszabadulnak, ami a kiadások szabályozásának szükségletéhez vezet. Az egészségügyben a szabályozás az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférésben jelenik meg. A biztosító társaságok kijelölik azokat az orvosokat és kórházakat, amelyekhez a biztosítottak fordulhatnak. A rendszer így viszont feleslegesen nagy adminisztrációs költséggel jár. Az oktatásban az egyetemek költségvetési igényeit elutasítják az államok, ugyanakkor korlátozzák az egyetemeket a tandíjak szabad meghatározásában.

Ha van erre a problémára megoldás, az csak az ösztönzési szerkezet megváltoztatásában kereshető: a fogyasztók helyzetét megerősíti, hogy egy harmadik fél megtéríti a betegek vagy hallgatók költségeit, akik választják és fogyasztják a szolgáltatásokat. Ha fizetné az orvosát, vagy az egyetemét, több esélyünk lenne kordában tartani költségeinket, és a vásárlók fizetési hajlandóságához hangolni a szolgáltatásokat.

Sokak szerint sem a betegek, sem a hallgatók nem kompetensek döntéseket hozni. Ha ez igaz ma, az annak tudható be, hogy nem választhatnak és nincsen okuk kompetenssé válni. A szolgáltatók azzal foglalkoznak, akik fizetnek: az orvosok a biztosítókkal és az állammal, az egyetemek pedig a felettes szerveikkel. Mindkettőnek több figyelmet kéne fordítania a fogyasztók felé, amit meg is tennének, amint tőlük szednék be a pénzt.

Valaki végre megbízna a vásárlóban?!

FARKAS MIKLÓS

A Wal-Mart-jelenség: törpe árak óriás hatása

A Handelsblatt 2006. március 27. számában érdekes cikket közölt Tobias Moerschen tollából az amerikai közgazdászok körében folytatott vitákról.

Vajon képes-e egyetlen vállalat a világ legnagyobb nemzetgazdaságának érzékelhető befolyásolására? Igen, a világ legjelentősebb kiskereskedelmi áruházlánc, a Wal-Mart képes erre. Az 1,3 millió Egyesült Államok-beli foglalkoztatottjával az ország legnagyobb munkaadójának számító vállalatóriás, a teljes kínai import tíz százalékáért felelős, éves forgalma pedig 312 milliárd dollárra rúg. USA-beli jelentőségét jól mutatja, hogy az összes ott eladott élelmiszer és gyógyszer 20, illetve 16 százalékát Wal-Mart üzletekben értékesítik.

A gazdasági hatalom ilyen kiterjedt, egy vállalat kezében összpontosuló volta heves vitákat eredményez az amerikaiak körében. Bírálói szerint a cég üzletpolitikájával versenytársait teljesen tönkretévő árversenyt indított el, amelynek egyik fontos eleme az éhbérért foglalkoztatott munkaerő. Hívei ezzel szemben az alacsony árak biztosította nagyobb vásárlóerőt és az ezáltal megvalósuló magasabb életszínvonalat hangsúlyozzák.

Nem csodálkozhatunk tehát, hogy az amerikai közgazdászok egyik fontos kutatási területévé vált a Wal-Mart-jelenség. A viták ellenére valamiben mindenki egyetért: ármeghatározó szerepének és piaci erejének köszönhetően a Wal-Mart árpolitikája jelentős hatással van az egész Egyesült Államok gazdaságára. Két közgazdász, *Jerry Hausman* és *Ephraim Leibtag* kutatásaik során kimutatták: az amerikai óriás szupermarketeiben 15–25 százalékkal olcsóbbak az élelmiszerek, mint más üzletekben, a ruhák és a higiéniai termékek esetében pedig még nagyobb ez az ár-előny.

Az amerikai vállalatóriás tehát egymaga képes befolyásolni az amerikai árszínvona-

lat. Egy, a Wal-Mart megbízásából készült tanulmány szerint a cég árpolitikájával évente 0,1–0,2 százalékponttal fékezi az amerikai inflációt, növelve a fogyasztók vásárlóerejét és ezáltal élénkítve a gazdaság teljes kibocsátását. Természetesen ez a tanulmány nem tekinthető teljesen függetlennek, azonban más kutatások, köztük *Emek Baskernek*, a Missouri Egyetem közgazdászprofesszorának tanulmánya is megerősíti a cég regionális ármeghatározó szerepét. Basker 165 amerikai város adatait feldolgozva úgy találta: a Wal-Mart áruház megjelenésével a sampon-, farmernadrág- és fogkrémárak városszerte azonnal jelentősen csökkentek.

A közgazdászok tehát egyetértenek a vállalatóriás árszínvonal-csökkentő hatásában, annak a vásárlók számára kedvező voltában. De vajon csak nyertesei vannak a Wal-Mart-jelenségnek?

Nem, a vállalat konkurensei és azok alkalmazottai egyértelmű vesztesei a Wal-Mart működésének. Azokban a városokban, ahol az óriás szupermarketeket nyit, a kiskereskedelmi áruházak többsége öt éven belül csődbe megy. Munkaerőpiaci hatásai azonban nem egyértelműek. A már említett Basker szerint a Wal-Mart megjelenése következtében megszűnő és létrejövő álláshelyek száma pozitív egyenleget mutat. Egy másik kutatócsoport egy ezzel ellentétes eredményre jutott: az áruháznyitás után nemcsak a kiskereskedelemben foglalkoztatottak száma csökken, hanem az ágazatban dolgozók átlagjövedelme is.

Ezek az ellentmondó eredmények is jól mutatják, mennyire nehéz megválaszolni a kérdést: vajon a fogyasztók által élvezett árelőny ellensúlyozza-e a vállalat expanzióját kísérő strukturális változások negatív hatásait. Persze kritikusan is elismerik, semmilyen szerkezeti változás sem mehet végbe súrlódás nélkül. *Kenneth Stone* pro-

fessor, az iowai egyetem közgazdásza emlékeztet: ez a jelenség nem újdonság a történelem során. A XX. század elején Amerikában már történt hasonló, amikor néhány csomagküldő vállalat katalógusai-ban kedvező árakat és széles választékot kínálva hagyományos üzletek ezreit tette tönkre. E változás vesztesei éppoly dráma-

inak érezték a változást, mint ma a Wal-Mart konkurensei. A fő különbség a mai és a múlt századi helyzet között, hogy akkor a csomagküldő cégek tevékenységének bármiféle korlátozása elképzelhetetlen lett volna. (HANDELSBLATT, 2006.03.27.)

HORVÁTH NORBERT

A jóléti állam privatizálása

Howard Husock, a Harvard Egyetem tanára 2006. március 9-én érdekes cikket jelentetett meg a Wall Street Journalban a jóléti állam jövőjével kapcsolatban.

A cikk fő megállapításait ismertetjük a következőkben.

Biztosnak tűnik, hogy a központi kormányzat a következő évtizedekben is milliárdokat költ majd szociális támogatásokra (gyerekek és családok adminisztrációja, alkalmi kifizetések, állami és helyi kormányzati célkitűzések). Napjaink fontos kérdése az, hogyan válhat még hatékonyabbá, és olcsóbbá ez a szektor. A választ sokan a New Deal szellemiségében keresik, ám a szolgáltatásban és a szociális kifizetésekben a kormányzat vezető szerepe egyelőre megkérdőjelezhetetlen.

A jótékonykodás példa nélküli növekedése és a deficitre vonatkozó hosszú távú előrejelzések azonban megkérdőjelezzik a kormányzat szociális támogatásokat koordináló szerepét. Az alternatívát a szociális vállalkozók új generációja jelentheti. Ezt sürgeti a (Katrina-hurrikán pusztítása után még nagyobb hullámban) növekvő polgári elégedetlenség is. Olyan modern társadalom képe rajzolódik így ki, ahol a szociális tevékenységek nagy részét kormányon kívüli, magán alapítású, non-profit jótékony szervezetek vállalják magukra.

A szociális rendszer kiépülésekor (1935) abban kellett bízni, hogy működése kormányzati kézben legalább olyan hatásos lesz, mint a (gyakran vallásos alapon működő) elődeikében. Ugyan a támogatások nagy ütemben növekedtek, ám mégsem sikerült mindent a tervek szerint véghezvinni. Az elmúlt 10 évben 88%-kal nőtt az alapítványok száma, és 67%-kal az USA-beli non-profit szervezetek aránya.

Köszönhetően az új típusú képzésnek, a szociális vállalkozók új generációja áll készen arra, hogy felállítson egy hatásos

szociális rendszert, ami új ötleteken és csökkenő kormányzati részvételen (illetve ennek teljes hiányán) alapszik. Egy ilyen független, emberbaráti, non-profit szektor további előnye, hogy könnyebben kikerülheti azokat a csapdákat, amelyekkel a kormányzat gyakran nem tudott megküzdeni. Ennek a szektornak odaadó munkásokra és önkéntesekre van szüksége. Bízható, hogy az amerikai polgárok egyre nagyobb érdeklődést mutatnak ilyen tevékenységek iránt, és készek tenni is ezekért (pl. Teach for America).

Egy magánadományokon alapuló támogatási szervezet ráadásul igen jól elszámoltatható. Nagy problémát jelenthet azonban a polgári szociális tevékenységek irodáinak koordinációja, fegyelmezése.

A kisebb kormányzati szerephez vezető átmenet összetett folyamat, mert a polgárok egy jelentős csoportjának a legfőbb menedéket épp a kormányzat jelenti. Helyettesítéséhez szükség van a kisebb, önkéntes alapú szervezetekre is, ám a hangsúlyt a professzionálisan szervezett, nagyobb ügynökségekre kell helyezni, amelyek már bizonyítottak. Ehhez szükség van egy olyan eszköztárra, mely elősegíti, hogy támogató és rászorult megtalálják egymást.

Ezen eszköztárnak egyik fontos eleme lehet a *George Overholser* által megálmodott piac, amelyen a vállalkozók szociális vállalkozásokba fektethetnének. Overholser különválasztja az „épített” és a „vásárolt” tőkét. Előbbi az új gondolatok bizonyítására, utóbbi pedig a bizonyítottan sikeres vállalkozások kiterjesztésére szolgál.

A fenti változások nem mehetnek végbe egyik napról a másikra, ám a döntés, hogy merre induljunk el a jövő jóléti államának kiépítéséhez, a jelen feladata.

E SZÁMUNK SZERZŐI

SZENTES TAMÁS – akadémikus, Budapesti Corvinus Egyetem,

Világgazdasági Tanszék

SIMAI MIHÁLY – akadémikus, Budapesti Corvinus Egyetem,

Világgazdasági Tanszék, a Világgazdasági Kutatóintézet igazgatója

BOUCKAERT, GEERT – professor , Katholieke Universiteit Leuven

DR. JENEI GYÖRGY – tanszékvezető egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem

Közszolgálati Tanszék

BRANDTMÜLLER ÁGNES – tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem,

Közszolgálati Tanszék

NAGY BALÁZS – tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem,

Közszolgálati Tanszék

DÓZSA CSABA – helyettes államtitkár, Egészségügyi Minisztérium

BONCZ IMRE – főosztályvezető, Országos Egészségbiztosítási Pénztár

PÉKLI MÁRTA – irodavezető, Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet

GULACSI LÁSZLÓ – egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem,

Közszolgálati Tanszék

SZENT-IVÁNYI BALÁZS – Phd-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem,

Világgazdasági Tanszék